

Türkiye'nin Liberal Geleceği

Atilla Yayla

Prof. Dr. | Plato Meslek Yüksekokulu Müdürü.

Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 63, Yaz 2011 s. 191 - 206

1990'ların ilk yılları hem Türkiye için hem de liberal düşüncenin genel ve mahallî tarihi bakımından ilginçti. 1980'li yıllar sona ererken ülkede bütün kolektivist akımlar mevcuttu. Sosyalist, İslâmcı, nasyonalist ve Kemalist fikir akımları, yayın organları ve bu akımlara yakın duran, destek veren toplum tabakaları vardı. Namevcut ana çizgi liberalizmdi. Ülkede kendini liberal olarak adlandıran insanların sayısı bir elin parmaklarını geçmiyordu. Ankara'da Mustafa Erdoğan, Kâzım Berzeg ve bu satırların yazarı, İstanbul'da ise Gülay Göktürk liberal dünya görüşüne sâhip olduğunu ilân eden ilk kişilerdi. Özal'ın kısmî "liberalleşme" açımları ülkenin ekonomik yapılanmasında ve siyasî kültüründe kimisi önemli kimisi önemsiz bazı değişiklikler meydana getirmekle beraber henüz liberal bir fikir akımı boy göstermemişti. Anavatan Partisi (ANAP)'nde bir araya geldiği söylenen siyasî çizgilerden birinin liberalizm olduğu iddia ediliyordu ama "ANAP liberalleri" bu etiketi kendileri benimsemiş ve ilân etmiş değildi. Medya tarafından öyle adlandırılmışlardı. Üstelik liberal felsefeden de habersizlerdi. Medya içki içen, eşi başörtüsü kullanmayan, dindarlık işaretleri sergilemeyen, rahat tavırlı kimselere "liberal" diyordu. Bu yaklaşıma göre liberallik bir hayat tarzıydı veya bir hayat tarzıyla alâkalıydı. Yani, takvimler 1990'ların başını gösterdiğinde, ne entelektüel ne de siyasî hayatta teşhis edilebilir sayıda liberal ve belirgin, teşhis edilebilir, ciddîye alınabilir bir liberal fikir akımı vardı.

Turgut Özal Cumhurbaşkanı olup Çankaya'dan ülkeyi gözlemlemeye başlayınca, baskıcı sistemin boyutlarını, derinliğini ve dayanak noktalarını daha iyi gördü ve geniş çaplı özgürleşme ve demokratikleşme reformlarına ihtiyaç olduğunu

kavradı. Bunu yapabilmek için “ikinci oluşum” dediği bir arayış içine girdi. Ne var ki, bu arayışın başarı şansı hayli azdı. Bir kere, kendi partisi Mesut Yılmaz’ın öncülüğü ve ağırlığı altında devletçi bir rotaya yelken açmıştı. Bunun sonucu Özal’ın, düşündüğü reformları yapmak için, yeniden büyük bir siyasî parti kurma ve yaşatma yükünün altına girmesinin gerekecek olmasıydı. Bu çok zordu. İkincisi, o zaten 1980’lerde şansını denemiş ve yapabileceğinin azamîsini yapmıştı. Aslında hayli başarılı sayılabilirdi, zira, sonraki yıllarda yaşanan olayların ve anonimleşen bilgilerin kanıtladığı üzere, ne yaptıysa büyük ölçüde tek başına yapmıştı. İktidar yıllarında ona destek verecek birikim ve olgunlukta liberal kadrolar yoktu. 1990’ların başlarında rüzgar yön değiştirmek üzereydi, Özal rüzgarı sona eriyordu. Üçüncüsü, her siyasî dönüşüm projesi eninde sonunda bir fikir akımına dayanmak zorunda olmasına rağmen Özal’ın “ikinci oluşum” için besleneceği güçlü bir liberal fikir kaynağı, reformlara rota çizebilecek ve entelektüel meşruiyet sağlayabilecek bireysel aydınlar veya bir aydınlar ağı mevcut değildi. Özal’la özdeşleşen ANAP, onun aktif politikadan çekilmesiyle, 1970’lerde Demirel ile başlayan merkez sağın yozlaşması sürecine hızla dâhil oldu. Kemalist otoritenizme teslim oldu. Özal’ın reformlarından rahatsız olan, merkezinde askerî bürokrasinin bulunduğu “devletli tabakası” da bir “restorasyon” süreci başlatmanın hazırlıklarını yapmaktaydı. Özal’ın ölümü (veya öldürülmesi) ve Demirel’in Çankaya’ya çıkması restorasyon sürecinin başlayışının işaret fişeği oldu. İzleyen yıllarda Kemalist devletçiliğin sarsılan mevzileri adım adım tahkim edildi.

Bu arada bir başka hikâye entelektüel arenada oluşmaktaydı. 1989’da Doğu Avrupa’da ve 1991’de Sovyetler Birliği’nde gerçekleşen Beyaz Devrim’lerle ortodoks sosyalizmin sistem numunelerinin çökmesi sosyalistler arasında bir bozgun ve umutsuzluk havası yarattı. Sanki onlar için dünyanın sonu gelmişti. Büyük umutlar bağlanan ve uğruna muazzam fedakârlıklar yapılan sosyalist teori, sosyalist idealler ve sosyalist sistemler neredeyse bir anda buharlaşmıştı. Bunca sosyalist kişi ve kuruluş, yayın organı, muhit ne yapacaktı? Bu sorunun cevabı hem ülkenin genel durumu hem de liberal fikriyatın geleceği açısından önemliydi. Liberalizm ile sosyalizm arasındaki büyük mücadeleyi liberalizm kazandığına göre, sosyalistlerin ideolojik çatışma alanından ya tamamen çekilmesi veya liberalizme hakkını teslim etmesi sağlıklı ve mâkûl bir tavır olurdu. Ne yazık ki, bunu çok az sosyalist yaptı. Eski tüfeklerin bir kısmı, sanki hiçbir şey olmamış gibi, yola devamı tercih etti. Reel-ideal sosyalizm ayrımı yaparak başarısızlıkları ve çöküşü “reel” olana yıkmak ve “ideal” olana sıkı sıkıya sarılmak onları rahatlatan bir yöntem oldu. “Eski” sosyalistlerin epeyce küçük bir kısmı sosyalizmi sorgulamaya ve eleştirmeye başladı. İşte bunların bazılarının yolu, yıllar sonra, bir şekilde, şu veya bu ölçüde, liberalizmle ve hayatın diğer yollarından gelen liberallerle kesişecekti. Birkaç yıl sonra başlayan 28 Şubat süreci de sol cephede ilginç bir ayrışmaya sebep oldu. Çok sayıda solcu (sosyalist, sosyal demokrat)

aynen çok sayıda sağcı (milliyetçi-mukaddesatçı, merkez sağcı) gibi Kemalist sisteme ideolojik ve ruhsal olarak eklendi.

Bugün yapılan bazı analizlerde sosyalistlerin Kemalizmle ve onun ulusçuluk, ulus devlet, din özgürlüğünü dışlama, liberal demokrasiden ve sonuçlarından hazretmeme, otoriteriyenizm gibi özellikleriyle uyuşması hayrete şayan, anormal bir durum gibi sunuluyor. Doğrusu ben bu tür analizleri hayretle karşılıyorum. Beyaz Devrim tarafından hayâl dünyaları yıkılan sosyalistlerin tâbiri caizse “kapağı Kemalizme atmalarını” gayet normal, olağan karşılıyorum. Suyun yatağına akması olarak görüyorum. Kemalistlerle sosyalistler hedeflerinde biraz farklılaşsalar bile, aynı yolun yolcusu ve zihniyet ve yöntem ortağı. Birbirlerine her zaman sempati duymuş olmaları bundan. Hem sosyalistler hem Kemalistler bireyleri ve toplumları olduğu gibi sevmeyen, beğenmeyenler. Toplumun kendi içinden iyiye dönüşümünü gerçekleştirebileceğine inanmazlar. Bu yüzden bilinçli, aydınlanmış bir kadronun topluma dışarıdan bilinç götürmesini, onun adına onu değiştirmek ve yenilemek için çalışmasını ve bu uğurda gerekiyorsa otoriteriyen metodları (baskı, şartlandırma, beyin yıkama, terör) kullanmasını meşru ve hatta gerekli görürler. Sosyalizm ve Kemalizm totaliter modeller öngörür. Sosyalizm daha genel (makro) ve evrenselken, Kemalizm mevzi (mikro) ve mahallîdir; ama her ikisinin de zihniyet kalıbı aynıdır. 28 Şubat sürecinde sosyalistlerin Kemalizme canı gönülden destek çıkması bundandır. Çünkü, kıdemli sosyalist Kemalizmde, daha küçük çaplı da olsa, aradığı totaliter modeli bulur, böylece kafa konforuna sâhip olur, rahat eder. İlerici-gerici dikotomisinin işlediğini hisseder ve evrensellikten mahallîliğe düşmüş bulursa bile yine bir ideal toplum modelinin peşinden koştuğuna inanır. Çoğu sosyalist, 28 Şubat sürecinde bu yüzden Kemalist zihniyete teslim oldu. Sosyalizmin kafalarına yerleştirdiği totaliter kalıp onların sosyalizmin çöküşüne rağmen liberal fikirlerden uzak kalmasını sağlayan en önemli faktördü.

1990'larda liberalizm açısından en önemli vaka siyasî değil fikrî alanda ve Liberal Düşünce Topluluğu'nun kurulmasıyla gerçekleşti. 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında LDT kurulmak üzereydi. Böyle bir oluşuma çok ihtiyaç vardı. Zira, o yıllarda ülkede, liberal fikir kaynakları neredeyse yok seviyesindeydi. Başka bir deyişle, liberal düşünce fikir yelpazesinde temsil edilmemekteydi. LDT 1992'nin Aralık ayında kurulduktan sonra, öncülerinin zaten birkaç yıldır sürdürmekte olduğu faaliyetleri sistematize etti ve yoğunlaştırdı. Ana hedefi, liberal gelenek içinde üretilmiş kaynakları Türkçe'ye aktarmak, onlara vâkıf bilim ve düşünce insanların “yerli” makale ve kitaplar yazmasını sağlamak, üniversite öğrencilerinin ve hayatın her çizgisinden aydınların liberal fikir kaynaklarından haberdar olmasına ve yararlanmasına yardımcı olacak bir fikir ortamı hazırlamak ve liberal fikriyatı temsil iddia ve kabiliyetine sâhip bürokrat ve politikacıların yetişmesine destek çıkmaktı.¹

1 LDT hakkında bilgi için bkz. Atilla Yayla, *Fikir Hareketleri ve Liberal Düşünce Topluluğu*, Ankara: Liberte Yayınları, 2003.

LDT'nin hem kuruluşu hem de seçtiği ana çizgi sonraki yıllarda liberalizmin ülkedeki geleceği üzerinde etkili oldu. Kuruculardan Mustafa Erdoğan o zaman genç bir hukuk doktoru olarak yoğun genel liberalizm okumalarıyla meşguldü. Sırf pozitif hukuk çalışmaları yapmakla yetinmeyip siyaset teorisine de merak salması, hem Erdoğan'ın şahsî ufkunu birçok meslektaşınıninki ile karşılaştırılmayacak ölçüde geliştirip güçlendirecek hem de onu liberal fikriyatın öncülerinden biri olmaya hazırlayacaktı. Nitekim, Erdoğan, 1990 gibi hayli erken bir tarihte genel liberal geleneği özetleyen bir makaleye imza attı. Erdoğan o yıllarda daha rasyonalist ve liberalizmi siyaset ve hukuk teorisi merkezli gören bir çizgideydi. Ben ise üniversitede iktisat-mâliye okumuş olmama rağmen akademik çalışmalarımda önce kamu yönetimine, sonra siyaset bilimine yöneldim. Genel bir liberalizm okuması yapmak yerine demokrasiye odaklanarak çıktığım yolculuk beni bir şekilde liberalizme itti.² Erdoğan Berlin, Mill, Rawls okumalarıyla yol alırken, Locke ve Hume okularım, beni, kaçınılmaz olarak, Hayek'e götürdü. Belki kaleminin ve kafasının gücü, belki, bununla birlikte, çağdaş problemlerle meşgul olma biçimi Hayek'ten çok etkilenmeme yol açtı. 1980'lerin sonu 1990'ların başında artık her ikimiz de kendimizi liberal olarak adlandırmak durumundaydık.

Gerek Erdoğan'ın gerekse benim liberal çizgiye yönelme sürecimizin hareket hattı ilginçti. Başından, yani ideolojik meselelerle ilgilenmeye başladığımızdan itibaren, liberal değildik. Hayatımızın belli bir noktasında liberal olmaya yöneldik. Bu bizim için sâdece bir paradigma değişikliği demek değildi. Ona ilâveten, bir bakıma, kişisel dünyalarımızı yıkma manâsına geliyordu. İşin bu kısmı diğer kısmından birçok yönden daha zordu. Ancak, yakın arkadaş olmamız ve her bakımdan dayanışma içinde bulunmamız düşünce ve arkadaş dünyamızı yıkma ve yeniden inşa etme işini epeyce kolaylaştırdı. Fikir olarsa liberalizmin zıddı olanın keşfi ve eleştirisiyle yola çıktık. Bugün biliyoruz ki, liberal olmayan ve liberal değerleri kategorik olarak reddeden bir teori kaçınılmaz olarak totaliterdir. Biz ilk olarak totaliterizmi teşhis ettik ve aşk ve şevkle redde yöneldik. Bu da iki yönlü ilerleyen bir süreç oldu. Anti-komünist olduğumuz için sosyalist totaliterizmi iyi tanıma ve eleştirme şansına sâhiptik. İçinde bulunduğumuz gençlik grubu da totaliterizmin bir başka türünü görme ve bir ölçüde tecrübe etme şansını yakalamamızı sağladı. Bu yüzden, bugünün Türkiye'sinde totaliterizmin ne demek olduğunu iyi bilenler içinde başta gelenler arasında yer aldığımızı söylesem abartmış olmam. Totaliterizm eleştirimizin bizi liberalizme taşıması kaçınılmazdı. Nitekim öyle de oldu. Sosyalizm ve kendi gençlik grubumuz üzerindeki gözlem ve

2 Ben 1988-89'da Londra Üniversitesi'nde ziyaretçi öğretim üyesi iken, okularım demokrasi üzerinde yoğunlaşmıştı. Mustafa Erdoğan o tarihte teori olarak liberalizme ulaşmıştı. Yazışmalarımız esnasında, yanlış hatırlamıyorsam Nisan 1989'daki bir mektubunda, demokrasiden daha derin bir şeye ihtiyaç olduğunu düşündüğünü belirtti. Ben ise demokrasinin sandığından daha derin olduğunu söyleyerek cevap verdim. Mustafa Erdoğan sistematik liberal düşüncenin önemini benden daha önce keşfetti. Buna karşılık ben de liberal gelenek içinde klasik liberalizmin asıl ve önemli çizgi olduğunun farkına ondan önce vardım. Bu etkileşim LDT'nin çizgisinin oluşumunda ve gelişimde tesirli oldu. Ancak, bu işin formal kısmıydı. Bizim liberal fikriyatı benimsememiz kendimizi liberal olarak adlandırmamızdan önce vuku buldu. Bu tür şeylerde kesin bir tarih vermek zor olmakla beraber, her ikimizin de 1980'lerin ortalarında liberal olduğunu söyleyebilirim.

değerlendirmelerle başlayan totaliterizm kavrayış ve eleştirimiz faşizm, Nazizm, İslâmizm ve son olarak Kemalizmi kapsayacak şekilde genişledi.³

Fikir Hareketleri ve Liberal Düşünce Topluluğu'nda hikâyesini anlattığım üzere, hukuk kökenli bir avukat ve özel mülkiyet ile piyasayı önemseyen bir çiftçi olan Kâzım Berzeg'in katılımıyla grup yüzde elli büyüdü, iki kişiden üç kişiye çıktı. Etrafta Erdoğan ve benden etkilenen birkaç kişi daha vardı. Onları da yanımıza alarak bir şeyler yapma ihtiyacına cevap vermeye çalıştık. LDT böyle doğdu. Mustafa Erdoğan daha sakin, yavaş, insanlara geç ısınan; ben daha heyecanlı, hızlı ve insanlarla çabuk arkadaş olan biriydim. Bu yüzden LDT'de benim daha aktif bir rol almam kaçınılmaz oldu. Çok talihli bir durum, liberalizm anlayışlarımızın, tıpkısının aynısı olmamakla beraber, birbirine çok yakın olmasıydı. Bu, klasik liberal çizgiydi. 1991'de doçentlik başvurusu için yazdığım Liberalizm 1992 başında kitap olarak çıktı ve Kâzım Berzeg ile tanışmamıza vesile oldu. Üçümüzün buluşmasının bir ürünü olan LDT ana hatlarıyla klasik liberal çizgiye sâdik kaldı. Alanında tek kuruluştu. İnsan gücü zayıftı, fizikî varlığı sınırlıydı. Ama okumalarımız bizi fikirlerin gücüne inandırmıştı. Fikirlerden daha güçlü bir silâh yoktu ve zamanı gelen bir fikri hiçbir şey durduramazdı.

Yapmamamız gereken, liberalizmi Türkiye'de zamanı gelmiş bir fikir akımı hâline getirmektir. LDT 1993 başında düzenli, periyodik faaliyetlerine başladı. Mustafa Erdoğan ve ben grup içinde nispeten kıdemli hocalardık. Çok çalışıyor, telif ve çeviri makale ve kitaplarla ismimizi duyuruyorduk. Dışlayıcı, tepeden bakıcı bir bencillik içinde değildik. Çizgimize yakın olsun olmasın, değerli her yazıyı, her çalışmayı yayınlamaya çalışıyor ve sâhiplerini şahsen tanımasak bile teşvik ediyorduk. Başlıca yayın platformumuz olan *Yeni Forum* dergisindeki ayırışmada biz dışta kalmayı tercih ettiğimiz için bir süre sonra bir yayın yapma araç ve platformu ihtiyacı doğdu. Bunun üzerine bir üç aylık bülten (*Liberal Bülten*) yayınlamaya başladık. 1994'te kitap yayıncılığı geldi. İlk kitabımız, âdetâ LDT'nin liberal çizgisini resmen ilân edercesine, yayınının elliinci yılı münasebetiyle neşrettiğimiz Hayek'in *Kölelik Yolu* adlı meşhur, çağ açan eseri oldu. Kitabın ilk 8 bölümü 1947'de Turhan Feyzioğlu tarafından çevrilmişti. Kalan 7 bölümü ağırlıklı olarak Hacettepe Üniversitesi mâliye profesörü Yıldırım Arsan ve ben çevirdik. Kitabın tercümesi 1994'te bitti, ancak, basımını 1995 başında gerçekleştirebildik. Ertesi yıl, 1996'da, Besim Tibuk'un büyük mâlî katkılarıyla üç aylık *Liberal Düşünce* dergisi yayınlanmaya başladı. Bülten ve kitap yayını da devam etti. 1998'de liberalizm külliyyatını akla getiren bir marka yaratma amacıyla *Liberte* Yayınevi kuruldu.

3 Kemalizm gündemimizde 28 Şubat sürecinde öne çıktı. Bu olay siyasî sistemimizin özünü daha net görmemize yardımcı oldu. Onun öncesinde ben Kemalizmle neredeyse hiç ilgili değildim, evrensel bir liberalizmi teorik olarak kavrama, ülkeye taşıma ve genel bir insan hakları ve piyasa ekonomisi savunusu yapma çabası içindeydim. Mustafa Erdoğan, askerdeyken, kısa bir süre, Kemalizm ile ilgilendi. Atatürkçülüğü liberal değerlerle uzlaşacak bir yoruma tâbi tutmanın mümkün olup olmadığını biraz düşündü ve takma isimle buna teşebbüs eden bir makale yayınladı. Bu onun bu doğrultudaki ilk ve son ve herhalde bugün tebessümle hatırladığı bir gayretti.

Burada birkaç paragrafta özetlediğim hikâyenin en azından benim kişisel hayatım açısından çok önemli ve anlamlı olduğunu vurgulamalıyım. LDT'yi oluşturmaya başladığımızda kendilerinden etkilendiğimiz ve akademik hayatta bir ölçüde ilgi ve desteğini gördüğümüz hocalar olmakla beraber, bizim bildiğimiz ve istediğimiz anlamda liberal olan, tanınmış ve iddialı bir akademisyen yoktu. Kimseye akıl soracak, kimseden rehberlik hizmeti alacak durumda değildik. Okumak zorunda olduğumuz kaynakların tamamı yabancı dillerdeydi. Ankara gibi tabiatı illiberal bir şehirdeydik. Hiçbir ofis imkânı ve mâlî güç yoktu. Bir dergi veya yayınevi devralmamıştık. Liberal bir akım, liberallerin dolaştığı bir muhit yoktu. Kısaca, ülkede sığınıp sâhiplenebileceğimiz, sürdürülebileceğimiz bir liberal gelenek ve varlık bulunmamaktaydı. Ne yapacaksak mutlaka kendimiz yapacaktık. Halk tâbiriyle sıfırdan başlamaktaydık. İş ortamlarımız ve meslektaşlarımızın tavrı da çoğu zaman hasmaneydi. İlk iş kaçınılmaz olarak teoriyi öğrenmekti, ama teorik bilgimizin artmasıyla iş bitmiyordu. Türkiye'nin Kürt Sorunu, çarpık laiklik, insan hakları, ayrımcılık, ekonomik devletçilik gibi sorunlarıyla teoriyi ilişkilendirmek zorundaydık. Her vatandaş gibi bizim de sırtımızda bagajlar, gözlerimizin önünde perdeler vardı. Fikriyatımızın oluşması, olgunlaşması ve sağlıklı liberal tahliller yapabilecek seviyeye ulaşmamız için daha çok bilgi, daha fazla zaman gerekmektedir. Somut problemlerde ilkeli, tutarlı, ısrarlı, sağlam bir liberal duruş sergilememiz bizim karakter oluşumumuz ve özgüvenimiz için olduğu kadar Türkiye'de liberalizmin entelektüel ve politik geleceği açısından da büyük önem taşımaktaydı.

Özal'ın ölümü ve Demirel'in Mayıs 1993'te Cumhurbaşkanı olmasıyla Türkiye yukarıda bahsettiğim restorasyon sürecine girdi. Eski rejim Özal'ın surlarda açtığı gedikleri onarmak ve kalesini tahkim etmek istiyordu. 1993'te ve sonraki birkaç yıl içinde Kürt Sorunu'nda devlet terörü başat yöntem hâline getirildi. Bu esnada hemen her entelektüel kesim bu sorun üzerinde kafa yoruyor, fikirler geliştiriyordu. Sosyalistler bunda daha aktifti. Liberallerin sesi zayıftı. Aslında ülkede ne olup bittiğini tam olarak anlamak da zordu, zira, bütün medya milliyetçi ve devletçiydi. Bilgi seçilerek topluma aktarılıyor, medya bir enformasyon akışını sağlamaktan ziyâde bir endoktrinasyon ve manipülasyon aracı olarak çalışıyordu. Eski rejim kendini restore ederken liberaller hâlâ liberalizmin detaylarını öğrenmek ve liberal ilkeleri somut problemlere uygulayan yorumlar geliştirmek için çabalıyordu.

Bu arada, LDT'li liberallerin daha erken zamanlarda teşhis ettiği gerçekler de görülmemelerini imkânsızlaştıracak netlikte ortaya çıkıyordu. Bunların ilki CHP ve MHP'nin aynı siyasî felsefenin kolları olmasıydı. Gerek Mustafa Erdoğan gerekse ben bu iki partinin baskıcı Kemalist rejimin ana direkleri olduğunu 1980'lerde söylüyor ve yazıyorduk. Hatta, 1968 sosyalist gençlik hareketlerinin özünde milliyetçi olduğunu ve sosyalist devrimci gençlerle milliyetçi ülkücü gençlerin aynı yolda yürüdüğünü ifade ediyorduk. İkincisi, merkez sağın erimek-

te, devlete eklenilerek kendi kendini tasfiye etmekte olmasıydı. Bize göre siyaset merkez sağ ve merkez sol olarak iki eksenli olmaktan çıkmaktaydı. Bunlara bir de Millî Görüş çizgisi eklenmekteydi. Bu gelişmenin önemli sonuçlar doğuracağı kesindi.

Restorasyon sürecinin sonuçlardan biri 28 Şubat (1997) Darbesi'ydı. Eski rejimin muhafızları dindarların siyasette yükselişinden rahatsızdı. Devlet yapılanmasında gerçekleştirmekte oldukları ve hayli mesafe aldıkları restorasyonu toplumsal hayata taşımak ve siyaseti yeniden dizayn etmek istiyorlardı. Ancak, bir taktik hatası yaparak, sâdece ilgili siyasî partiye değil, dindar, muhafazakâr toplum kesimlerine karşı da operasyonlara girişince, önce farkına varmasalar da, bu mühendislik projelerine zarar verecek bir davranış dizisi içine düştüler. Toplumun direklerinden olan, sistemin vergi ve insan gücü toplamada ana kaynağını teşkil eden dindar muhafazakârlarla çatışmaya ve onları kendilerine ve sisteme yabancılaştırmaya başladılar.

Bu olay, liberalleri de bir sınavla karşı karşıya bıraktı. 1980'lerin ortalarından beridir hak ve özgürlük savunusu yapan az sayıdaki liberal bu olay karşısında nasıl bir pozisyon alacaktı? 1950'lerde olduğu gibi liberalizmi bir hayat tarzıyla özdeşleştirip eski rejimin muhafızlarıyla mı saf tutacaktı, yoksa, sonuçlarından bağımsız olarak, deontolojik ahlâk anlayışıyla, kime yaradığına bakmaksızın, hak ve özgürlük savunusu yapmaya devam mı edecekti? Bu, liberallerin Kürt sorunundan sonra karşılaştığı ilk büyük testti. LDT'nin öncüsü isimler olarak Mustafa Erdoğan, Kâzım Berzeg ve ben ilkeli bir tavır almayı tercih ettik. Diğer genç arkadaşlarımız da bizi izledi. Çoğumuz dindar değildik ve hayat tarzımız dindarlarinkinden çok Kemalistlerinkine benziyordu. Ancak, bu bir hayat tarzı meselesi değil, bir ilke meselesiydi. Biz sâdece şu veya bu toplum kesimi için değil herkes için hak ve özgürlük istemekteydik. Bu tavrın iki sonucu oldu. Eski rejimin muhafızları şaşırıldılar, zira onlar liberallerin yanlarında olacağını sanıyorlardı. Bu yanılığa düşmelerinin ana sebebi, liberal ilkelerden bihaber olmalarıydı. Dindar muhafazkârlar da şaşırıldılar. Kendi câmialarındaki tanınmış isimler susar, siner, saklanırken, hatta 28 Şubat otoriteryenizmine sâhip çıkarken, bir avuç liberal dindarların negatif özgürlüğünü türban ve din özgürlüğü üzerinden savunuyordu. İlk kesimdeki şaşkınlık nefret ve düşmanlıkla sonuçlandı. Artık rejimin üniformalı ve sivil muhafızları liberallere saldırmakta, ama bunu fikirlerle değil, aşığılayıcı ve küfür niteliğinde kelimeleri kullanarak yapmaktaydı. İkinci kesimdeki şaşkınlık liberal fikirlere yönelik merak ve sempatiyle sonuçlandı. Bu liberal fikirler ne menem bir şeydi ki, rejimin şeytanlaştırmaya çalıştığı kimselelerin dahi haklarını savunmakta kullanılabilmekteydi? Ya bu liberaller kimlerdi? Muhafazakârların insan haklarına yönelik saldırılarla karşılaşması, onları özgür-

lük ve demokrasi fikrine daha açık hâle getirdi. Lord Acton yine haklı çıkmıştı, “sürgün milliyetçiliğin, tahakküm özgürlüğün okulu” ydu.⁴

Liberaller hayatın testinden geçerken, sosyalistler, sosyal demokratlar ve milliyetçiler de aynı sınavlarla yüzleşiyordu. Milliyetçiler, çok az sayıda istisna hâriç, her zamanki çizgilerinde durdular ve devlete tapınmaya devam ettiler. Sosyal demokratların post-modern darbeye militarizme destek çıkması ülkemizde sosyal demokrasinin Kemalizm tarafından iğdiş edildiği ve Türkiyeli sosyal demokratların kolay kolay özgürlükçü olamayacağı olgusuna yeni bir dayanak kazandırdı. En trajik ve komik durum sosyalist cenahtaydı. Sosyalist terminolojinin özüne vakıf olmayanlar, kullandıkları bazı kavramlara bakarak, sosyalistlerin özgürlükçü ve devletçilik karşıtı olduğunu sanabilir. Oysa, özgürlük retoriği sosyalist düşüncenin köleleştirici yüzünü gizleyen bir makyajdır. 28 Şubat sürecinde bu gerçek ortaya çıktı. Sosyalistlerin çoğu içi boş söylemlerin büyüünden kurtulup asıl özgürlükçü düşünceye yürümek yerine eski rejime olan sevdalarını afişe edip otoriteryenizmin bayrağını gizlemeden sallamaya başladı. Az sayıda sosyalist ise, orijinal kaynaklarına ya hiç atıf yapmadan veya mahcupça değinerek, insan haklarını ve özgürlükleri demokrasiyle ilişkilendirmek suretiyle savunmaya başladı. Böylece yolları bir anlamda ve bir ölçüde liberal fikirlerle kesişti.

1990’ların başından beri geçen yirmi yılda esas itibariyle LDT çevrelerinin gayret ve çalışmalarıyla Türkiye’de bir liberal külliyyat oluştu. Pek çok önemli eser Türkçe’ye çevrildi. Birçok liberal orijinal telif çalışmalara imza attı. Üniversitelerde liberalizm hakkında veya liberal açıdan çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlandı. Liberal etiketini utanmadan, korkmadan, hatta gurur duyarak kullanan çok sayıda öğretim üyesi ve fikir insanı yetişti. LDT’nin kuruluş aşamasında öncülüğü üç kişi yapmamıza rağmen LDT hiçbir zaman üç kişiden ibaret olmadı. Her zaman yanımızda başkaları vardı. Bugün LDT çevrelerinde bulunan herkesin ismini yazmam bu yazıyı bir isim listesine çevirir. Ancak, önemli katkıları olan bazı isimleri zikretmem hakşinaslık gereği. İhsan Dağı her zaman LDT’nin önemli bir parçası oldu. LDT’nin 26 Aralık 1992 kuruluş toplantısına katılmamasının nedeni İngiltere’de doktora yapmakta olmasıydı. 1993’te döndü ve dâima LDT’nin ön saflarında yer aldı. Bekir Berat Özipek, Levent Korkut, Melih Yürüşen kendi kulvarlarında önemli katkılar yaptı. Gözde Ergözen ve Özlem Çağlar öğrencimiz olmakla başlayıp fikir ve mesai arkadaşımız olmaya doğru yürüdü. Sonraki yıllarda, Bican Şahin, Tanel Demirel, Raşit Sarıkaya, Güneri Akalın, Erdal Türkkkan, Ramazan Aktaş, Veli Kondak, Hasan Yücel Başdemir, Bahadır Akın, Şeyma Akın, Yusuf Şahin, Murat Yılmaz, Şenol Kaluç, Cennet Uslu,

4 Liberal fikirlerle muhafazakâr çevreler arasındaki ilişki 28 Şubat sürecinde birçok dindar aydının liberal düşünce çevresine katılmasına yol açtı. Bugün LDT’de dindar liberaller de var ve önemli çalışmalara imza atıyorlar. Ama LDT bir din beraberliği değil, liberal ilkeler üzerinde gerçekleşen bir birliktelik. LDT yönetim kurulu başkanlığı yaptığım yıllarda LDT’de dindar liberallerin bulunmasından asla rahatsızlık duymadım, aksine buna çok memnun oldum. Ancak, aynı memnuniyeti her çevreden gelen liberaller için de hissettim. Bu yüzden, şahsen muhafazakâr kökenden gelen liberalleri başka kökenlerden (meselâ sosyalizmden veya Kemalizmden) gelenlere tercih ettiğim yolundaki yorumlar hem haksız hem de mesnetsiz.

Cemal Fedayi, Adnan Küçük, Seval Yaman, Zühtü Arslan, Ömer Çaha, Gülay Gök-türk, Yavuz Atar, Birol Akgün, Recep Tapramaz, Alim Yılmaz, Gökhan Bacık, Bi-rol Kovancılar, Ömer Demir, İsmail Köksal, Metin Toprak, Halis Çetin, Ahmet Uzun, Ünsal Çetin, Enver Alper Güvel, Ekrem Erdem, Mustafa Acar, Belgin Yazıcı, Yusuf Bayraktutan, Fuat Oğuz, Mehmet Turhan, Nuri Yurdusev, Fuat Erdal, Va-hap Coşkun, Bilal Sambur, Murat Çokgezen, Kürşat Aydoğan, Hamza Al, Ahmet Kemal Bayram, Fatih Demirci, Yüksel Göktaş, Vahit Bıçak, Kürşat Kopuzlu, Em-rah Akkurt, İbrahim Sarıtaş, Buhari Baytekin, Mustafa Akyol, Kürşat Çetinkoz, Alper Akalın, Hamdi Turşucu, Şerif Yıldız, Kürşat Birinci, Buğra Kalkan, Rasim Ozan Kütahyalı ve daha birçok kabiliyetli ve fedakâr isim çeşitli faaliyetlerde yer aldı, sorumluluk üstlendi, bazen öncülük yaptı. Asaf Savaş Akat, Mehmet Altan, Turan Yay, Eser Karakaş, Mehmet Barlas, Can Paker, Şahin Alpay, Nazlı Ilıcak, Taha Akyol LDT'yle gönül bağlarını korudu, faaliyetlerini hep takdir ve teşvik etmekten geri kalmadı. Bugün LDT bütün Türkiye'de yüzlerce fikir insanının ve aktivistin içinde yer aldığı bir fikir ve düşünce ağı olarak yoluna devam ediyor ve LDT çevreleri devamlı genişliyor. *Liberal Düşünce Dergisi* 15. yılını devirdi. Liber-te Yayınevi bütün yokluklara rağmen yoluna devam etti. LDT Türkiye'nin en aktif düşünce kuruluşu hâline geldi. Kurumsallaşmayı ve bir kurum kültürü üretmeyi başardı. Malî ve fizikî imkânları hâlâ çok az, ama etkisi büyük, tarihi tertemiz ve geleceği parlak.

LDT liberal düşünceyi fikir kulübü faaliyetleriyle savunur ve teşvik ederken, Türkiye'de liberalizmin geleceği açısından umutlarımızı artıracak gelişmeler de vuku buldu. Dindar muhafazakârlar, liberallerin de katkı ve telkinleriyle, fakat önemli ölçüde kendi inisiyatif ve belirlemeleriyle "Müslümanlık"ı siyâsî bir eti-ket ve tavır olmaktan çıkartıp dindarlık ayağı da bulunan bir muhafazakârlığı ve muhafazakâr demokratlığı benimsedi. Bu onları liberal fikirlere daha yakın hâle getirdi. AKP iktidarı toplumsal çeşitlenmenin doğal mecrasında akmasına yar-dımcı oldu. Dindar muhafazakârlar yeni sermâye sınıfı ve yükselen sosyal sınıf olarak da dinamik bir şekilde boy gösterdi. Yerleşik nizam sorunlu görülen diğer toplum kesimleri Kürtler ve Aleviler de liberal fikirleri keşfetmeye başladı. Med-yanın çoğullaşması, özellikle *Taraf* gazetesinin doğması ve cesur yayınları saye-sinde darbe planları deşifre oldu ve tarihimizde ilk defa darbeciler yargı önüne çıkarıldı. Akademik hayat da çeşitlendi ve üniversitelerde liberal ve muhafazakâr hocalar ciddi seviyede varlık ve etkinlik göstermeye başladı.

2000'li yılların sonuna doğru, liberal kelimesine itibarı iade edildi. Eski rejime yakın medya ve akademiya daha önceleri liberallere küfür kelimeleriyle saldı-rırdı. Şimdiyse "liberal olduğunu iddia eden" veya "sözde liberal" gibi ifadeler-le liberalizmi aklayıp şahısları kınıyorlar. Liberal kelimesinin hak ettiği itibara kavuşması elbette çok iyi oldu. Artık liberal olmak, utanmayı veya saklanmayı gerektiren bir durum değil. Ancak, bugün ülkemizde liberal düşüncenin önünde başka sorunlar var. Medya, biraz demokrat tavır gösteren herkese "liberal" etike-

tini yapıyor. Oysa, her demokratın liberal olması gerekmiyor ve nitekim öyle de değil. Ayrıca, son yıllarda bazı kimseler klasik liberalizmin liberal olmadığını iddia edebiliyor. Üstelik bunu kendilerinin liberalizm dedikleri şeyin ne olduğunu ve klasik liberalizmin niye liberal olmadığını etraflı ve ikna edici çalışmalarla açıklama zahmetine girmeden yapıyor. Üst perdeden, her şeyin cevap anahtarları ellerindeymiş gibi bir tavır takınarak, taşkın bir cesaretle yargılıyor ve hüküm veriyor. Bu yüzden, öyle anlaşılıyor ki, 2010'lu yıllarda liberalizmin ne olduğu ne olmadığı ve kimin liberal adıyla anılıp kimin liberal olarak adlandırılmayacağı sorularıyla daha yakından ilgilenmek gerekecek.

Liberal kimdir? Kendisine liberal diyen kişi midir? Başkalarının liberal olduğu söylenen kişi midir? Bir kişi kendine liberal diyorsa, o mutlaka liberal midir? Bana kalırsa, bu soruya yüzde yüz "evet" cevabını veremeyiz. En başta, sâdece, o kişinin liberal olma ihtimâlinin liberalim demeyenlerden daha yüksek olmasını bekleriz, fakat kimsenin liberalliğinden etiketi kullanıyor olmasına dayanarak peşinen emin olamayız. Kişinin görüşlerinin ayrıntılarına girmemiz gerekir ve bu durumda onun liberal olduğunu tescil edebileceğimiz gibi liberal olmadığı hükmüne de haklı olarak varabiliriz. Bunu yapmazsak, yani liberalim diyenlerin fikir dağarcığına ışık tutmazsak, içinden çıkılmaz bir zorluğa düşeriz. Başka bir deyişle, kişisel beyanı ihmâl edemeyiz ama, sâdece ona da dayanamayız. Bir örnek vermek gerekirse, bir faşist kendine liberal dese ve etiketi kullanmakta ısrar etse, onun liberal olduğunu kabul edecek ve onu liberal olarak mı adlandıracağız?

Başkalarının, övülmek veya suçlanmak için, liberal olduğu söylenen kişiler liberal midir? Doğrusu bundan da emin olamayız. Durumu daha net olarak anlamak için hem etiketlenen hem etiketleyen kimselerin fikir dağarcığına bakmamız gerekir. Çok radikal bir devletçiye daha az devletçi olan liberalmiş gibi görünebilir. Bu çerçevede önemli bir karışıklık demokrat olmakla liberal olmanın birbirinden ayırt edilememesinden kaynaklanır. Demokratlık bir siyasî yönetim biçimi tercihi ve demokratik süreç ve metotlara bağlılığa, liberallik bir ideolojik pozisyona ve liberal değerleri benimsemeye işaret eder. Demokrasi bir yöntem, liberalizm bir ilkeler demetidir. Beraber olmaları bunların yüzde yüz çakıştığını veya çakışabileceğini göstermez. Demokrasinin değer alt yapısı ihtiyacı liberal değerlerin bazılarının kaçınılmaz olarak benimsenmesini gerektirir. Bu yüzden, her demokrat, farkına varsa da varmasa da, itiraf etse de etmese de, bazı liberal değer ve prosedürleri kabul etmek zorundadır. Ancak, bunlar, meta değer haline geldikleri için, insanlığın ortak malı gibi algılanırlar. Dolayısıyla bir demokrat ideolojik olarak liberal, muhafazakâr, sosyal demokrat, yeşil v.b. olabilir. Liberalizm ise demokratik yöntemlerin kullanılmasından fazlasını talep eder.⁵ Buna karşılık bir ortodoks sosyalist, faşist, dinizme inanan kişi olan dinist⁶ demokrat olamaz.⁷

5 Demokrasi ve liberalizm ilişkisi hakkında genel olarak Mustafa Erdoğan'ın eserlerine ve benim çalışmalarına bakılabilir.

6 "Dinizm" kavramı İngilizce "religionism"ın karşılığıdır. Bu kavram "normal" dinin din olmaktan çıkartılıp ideolojiye dönüştürülmesine işaret etmekte. "Dinist" ise, bu durumda, "dinizm"ın tâkipçisi olan kişiye verilmesi gereken isim. Bu konudaki ufuk açıcı konuşmamızdan dolayı Bilal Sambur'a teşekkür ediyorum.

7 Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004.

Bir kişi liberalse, ya ana hatlarıyla liberal düşüncenin iz bırakmış filozoflarının izinden gitmek, veya, gücü yetiyorsa, kendisi yeni bir liberal çizgi oluşturmak mecburiyetindedir. Kişi liberal olduğunu söylüyorsa, liberalizmi alternatiflerine tercih ettiğini, yani ideolojik olarak sosyalist, komünist, faşist, İslâmist vb. olmadığını dolaylı olarak söylemekte ve ana liberal tezleri kabul ettiğini açığa vurmaktadır. Hiçbir ideoloji “her şey olur” torbası değildir ve bir ideolojik pozisyon almak o ideolojinin temel tezlerini benimsemek anlamına gelir. Bir örnek vereyim: Üretim araçlarının özel mülkiyet altında olmasını isteyen bir kimse komünist (ortodoks sosyalist) olma iddiasında bulunamaz. Bireysel özgürlüğü reddeden biri de liberal etiketini alamaz. Bana göre özel mülkiyeti reddeden biri de liberal olarak adlandırılmaz. Dolayısıyla, liberalim diyen kişiden, tarihî ve felsefî olarak liberalizmin aslı parçası olarak bilinen fikirleri kavraması, benimsemesi ve savunması beklenir.

Kişilerin liberalliğini veya liberallik derecesini ölçmek için çeşitli cetveller geliştirilebilir. Ne mutlu ki, bir insanın bütün liberal tezleri peşinen reddetmesi neredeyse imkânsızdır. Her insanın bazı liberal talepleri ve fikirleri olmak zorundadır. Böyle bakıldığında bazı liberal fikirlerin insan doğasından kaynaklandığı söylenebilir. Meselâ, hiç kimse kişisel özgürlüğünün tamamen gasp edilmesini; neye inanacağını, ne giyeceğinin ve ne yapacağını başkaları tarafından belirlenmesini istemez. Başka bir deyişle, her insan bazı liberal taleplerin taşıyıcısı ve bazı liberal fikirlerin bir ölçüde savunucusudur. Ancak, bu, liberal olmaya yetmeyebilir. Liberalizmin özgür ve barışçıl bir toplumsal hayat teşebbüsü olduğunu düşünürsek, kişilerin başkaları için ne istedikleri liberal olup olmamalarında kendileri için ne istediklerinden daha belirleyici olabilir. Kısaca, birkaç liberal fikri taşımak ve savunmak tam bir liberal olarak adlandırılmaya yetmez.

Liberalizmi ana tezleri ekonomi ve siyaset olarak iki alanda toplanan bir felsefî yaklaşım olarak tasvir edersek, hem siyasette hem ekonomide liberal fikirleri benimseyenlere “liberal” dememiz gerekir. Ancak, bu, her zaman veya çok sık karşılaştığımız bir durum değil. Bazen kişiler bir alanda, meselâ yalnızca ekonomide veya yalnızca siyasette, liberal fikirleri benimserken, diğerinde reddedebilir. Böylelerine yarı-liberal demek uygun olur. Aynı mantıkla ilerlersek sekteryen veya konjonktürel liberallerle veya liberal tezleri sekteryen veya konjonktürel olarak savunan kişilerle de karşılaşabiliriz. Kişi bizzat işine yarayan, şahsen içinde bulunduğu veya önemseydiği alanlarda liberal fikirleri savunuyor, diğer alanlarda tersini yapıyorsa sekteryen liberal olabilir. Bunun örnekleri çoktur. Sanatta ifade özgürlüğünü savunup dinde ifade özgürlüğüne karşı çıkan sanatçı; dinî özgürlük talep edip sanatçının özgürlüğüne karşı çıkan inanan gibi. Bazı kimseler liberal ilke ve fikirleri alternatiflerinden daha doğru, üstün ve yararlı oldukları ahlâkî ve felsefî olarak ispatlandığı için değil, moda oldukları, yükseldikleri için savunurlar. Onlara konjonktürel liberal denebilir. Böyleleri, başka fikirler daha çok ilgi görmeye başladığında liberal ilkeleri terk edip onlara yönelebilir. Bu durumda

liberal etiketini gerçekten almayı hak eden kişi, hem ekonomi hem siyasette liberal fikirleri sekteryen, parçalı ve konjonktürel olmadan savunan kişidir dersek, herhalde bir gerçeği ifade etmekten daha fazlasını yapmış olmayız.

Ancak, bu tasnifleme liberal düşüncenin muhtevası hakkında geniş bir mutabakat olduğu varsayımına dayanmakta. Bunun böyle olmadığını biliyoruz. Başka bir deyişle liberalizmin muhtevası konusunda büyük tartışmalar mevcut. Bu, neyin liberalizm kimin liberal olduğunu teşhis etmeyi bazen iyice zorlaştırıyor. Felsefî bir tartışmadan kaçınıp, ezbere, şu kişi liberal bu kişi değil, o fikir liberalizmin içinde bu fikir liberalizmin dışında gibi hüküm cümleleri kurmak da sorunun çözümüne yetmiyor. Daha açık bir şekilde ifade edelim: Smith – Menger – Hayek veya Aristo – Rothbard çizgisi mi liberal, yoksa Ricardo – Mill – Rawls çizgisi mi?⁸ Liberteryenlere liberal denebilir mi? Zamanımızın öncü Amerikan liberalleri Rawls ve Dworkin ile onların tâkipçileri gerçekten liberal midir? Ya Keynes nerededir? Keynes bazılarının iddia ettiği gibi bir liberal midir yoksa liberal ekonomi anlayış ve pratiğine Marx'tan bile fazla zarar veren bir illiberal midir?⁹

Hangi filozofun ve ekolün liberal olup olmadığı siyaset felsefesinde ve politik ekonomide yıllardır tartışılıyor. Sağlam bilgiye dayanan isabetli cevaplara ulaşabilmek için, Jason Brennan'ın belirttiği gibi, iki şey yapabiliriz. İlk olarak liberal fikriyatın tarihinde iz sürebiliriz. İkinci olarak liberalizme düşman fikir adamlarının ve siyasetçilerin liberalizmde neye karşı çıktığına bakabiliriz.¹⁰ Şüphe yok ki, otantik liberalizm bugünkü klasik liberalizmdir. 20. Yüzyıl başlarına kadar bu öğretiye liberalizm denmiştir. Sonra, özellikle İngilizce konuşan dünyada, kavram bir anlam değişikliğine uğramış – Mises, Hayek ve fikir tarihçisi Ralph Raico'ya göre çalınmış – ve otantik liberallerin karşı çıktığı şeyleri savunanlara liberal denir olmuştur. Klasik liberalizm toplumsal düzenin kendi kendini üretme (*self-generating*) gücüne sâhip olduğunu kabul eder. Buna karşılık, Amerikan liberalizmi, eşitlikçi liberalizm veya refah liberalizmi denen bir tür toplumsal hayata, özellikle ekonominin işleyişine eşitlik, sosyal adâlet ve refah adına müdahaleyi öngörür.¹¹ Özel mülkiyeti a priori hak olarak kabul etmez.¹² Bazen sosyal liberalizm olarak da adlandırılan bu yaklaşım klasik ve tarihsel liberalizme birçok bakımdan aykırıdır. Liberal adını kullanmasına rağmen, toplumun kendi kendini düzenleme kapasitesini inkâr eder, “sosyal dengesizlikleri” düzeltmek üzere dev-

8 Hume – Hayek geleneği bu satırların yazarının kendini en yakın hissettiği gelenektir. Bu konuda çok yararlı bir yazı için bk. Steven Horwitz, “From Smith to Menger and Hayek: Liberalism in the Spontaneous Order Tradition”, *The Independent Review*, C. VI, S. 1 Yaz 2001, ss. 81-97.

9 Ralph Raico, “Keynes Bir Liberal miydi?” Çev. Yusuf Şahin, *Liberal Düşünce*, C. 14, S. 56, Kış 2009, ss. 91-116.

10 Jason Brennan, “Liberal Olmayan Liberaller: Yüksek Liberalizm Niçin Liberal Bir Görüş Değildir?”, Çev. Hasan Yücel Başdemir, *Liberal Düşünce*, C. 14, S. 56, Kış 2009, s. 61-89.

11 Ralph Raico, “The Rise, Fall and Renaissance of Classical Liberalism”, *Freedom Daily*, Ağustos 1992.

12 Özel mülkiyetin Amerikan liberalizminde diğer haklara eşit seviyede bir hak olarak görülmemesi ve bunun gerekçelendirilmesi için bk. Samuel Freeman, “Illiberal Libertarians: Why Libertarianism is not a Liberal Wiew”, *Philosophy & Public Affairs*, C. 30, S. 2, Bahar 2001, ss. 105-151.

leti göreve çağırır. Raico'ya göre Amerikan liberalizmi revizyonist sosyalisttir ve sivil toplumun büyük bir düşmanıdır.¹³

Amerika'da liberal etiketinin nasıl anlam çarpıtmasına uğratıldığıнын iyi bir anlatımını Amerikan liberalizminin entelektüel tarihini ele alan bir kitabında J. Goldberg şu şekilde yapmakta: "Yaklaşık o günlerde (1920'lerde) ilerencilik hünerli bir elin etkisiyle 'liberalizm' adını aldı. Geçmişte liberalizm, John Locke ve Adam Smith gibi düşünürler tarafından anlaşıldığı şekliyle, politik ve ekonomik özgürlük anlamına geliyordu. Onlar için bu küçük devletin şefkatli koruması altında sağlanan azamî bireysel özgürlük demektir. Dewey liderliğindeki ilericiler bunun anlamını ustaca değiştirdiler; maddî yoklukları ve eğitim yetersizliğini gidermeyi ve eski dogmalardan kurtulmayı öngören Prusya liberalizmini ithal ettiler. İlericiler için artık özgürlük zulümden kurtulmak değil, ihtiyaçlardan kurtulma, 'yapıcı' vatandaş olma özgürlüğü, Rousseau ve Hegel tipi devlet ve genel amaçlarla (iradeyle – A.Y.) uyum içinde yaşama özgürlüğü anlamına geliyordu. Klâsik liberallere muhafazakâr, sosyal kontrole destek verenlere liberal denmeye başlandı. Böylece John Dewey, 1935'te *Liberalizm ve Sosyal Aksiyon* adlı eserinde, 'Ekonomik olarak güçsüz grupların desteklenmesi sosyal yeniden yapılanma adına, aktif hükümet liberal inancın anlamını tanımladı.' dedi."¹⁴

Otantik liberal gelenekten ayrılma yalnızca Amerikan liberalizmi istikametinde vuku bulmadı. Yine Amerika damgalı olan liberteryenizm de klasik liberalizmin temel öğretilerinin bazılarında saptı. Klasik liberaller devleti faydalı ve gerekli bir kötülük olarak görürken, liberteryenler onun gereksiz ve zararlı bir kötülük olduğunu düşündü. Bu akım anarko-kapitalizm adını da aldı ve bu adlandırmaya daha doğru; zira, klasik liberallerin bazıları da kendilerine liberteryen demektedir. Anarko-kapitalistler devletten beklenen her fonksiyonun serbest piyasada özel bireyler ve firmalar tarafından sağlanabileceğini savunur. Vergiyi hırsızlık, devleti ise haksız ve gayri ahlâkî bir kurum olarak görür.¹⁵

Klasik liberalizm, Amerikan liberalizmi ve anarko-kapitalizmi (liberteryenizm) bir siyasî teori olarak karşılaştırsak nereye ulaşıyoruz? Her siyaset teorisi şu üç sorunun cevabını arar: 1) Devletin varlığı haklılaştırılabilir mi, haklılaştırılabilirse bu nasıl yapılabilir? 2) Devletin varlığı haklılaştırılabilirse veya devletin olması bir kaçınılmazlıksa, devlet hangi biçimi almalıdır? 3) Devlet varsa ve olacaksa, neleri yapabilmeli ve neleri yapamamalıdır? Klasik liberalizm, Amerikan libera-

13 Ralph Raico, "What is Classical Liberalism", <http://mises.org/articles.aspx?Authorid=344>, (Orijinal yayın yeri: *American Conservatism: An Encyclopedia*, 2006) s.3. (erişim tarihi: 20.02.2011)

14 Jonah Goldberg, *Liberal Faşizm: Mussolini'den Anlam Politikalarına Solun Gizli Tarihi*, çev. Enver Günsel, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2010, s. 277.

15 Şüphesiz, anarko-kapitalizmin 20. Yüzyıl'daki en önemli ismi Murray N. Rothbard'dır. Rothbard'ın çeşitli konulardaki görüşleri için *Liberal Düşünce* ve *Piyasa* dergilerindeki yazılarına ve *Liberte* Yayınları tarafından Avusturya İktisat Okulu Klasikleri serisinde yayınlanan *Eşitlik: Doğaya Karşı İsyân ve İnsan İktisat ve Devlet* (iki cilt) adlı eserlerine bakılabilir. Türkçe'de en etraflı rothbard incelemesi Ahmet Taner'in şu kitabıdır: *Murray N. Rothbard: Liberal Gelenekte ve Siyaset Felsefesindeki Yeri*, Ankara: Liberte Yayınevi, 2010.

lizmi ve anarko-kapitalizmin bu sorulara cevapları şöyledir: Anarko-kapitalizm (1). Soruya hayır der, bu (2). ve (3). soruyu anlamsız kılar. Klasik liberalizm (1). soruya evet der, (2). soruya anayasal yönetim geleneğine bağlı sınırlı devlet cevabını verir. (3). soruya gelince, devletin müdahalesinin istisna, müdahalesizliğinin kural olmasını bekler. Amerikan liberalizmi (1). soruya iştahla evet der, devleti gerekli ve ahlâkî bir kurum olarak görür. (2). soruya cevabı demokratik katılıma dayalı devlettir. (3). soruya cevabı ise klasik liberallerin tersine müdahalenin kural müdahalesizliğin istisna görülmesidir.

Bu üç yaklaşımın hangisi daha liberaldir? Liberalizmin tarihî ve felsefî köklerini inkâr etmezsek, cevap bellidir: Klasik liberalizm. Yine de “insaflı” ve ihtiyatlı olmakta fayda var. Klasik liberalizmin orijinal ve otantik liberalizm olduğu ve Amerikan liberalizmi ile liberteryen anarko-kapitalizmin ondan bir sapma teşkil ettiği bir gerçek olmakla beraber, her üçünün geniş ve gevşek anlamdaki liberal gelenek içinde yer aldığını kabul edebiliriz.¹⁶ Bu birçok bakımdan daha yararlı olabilir. Netice itibarıyla liberallik bir ya hep ya hiç meselesi olmaktan çok, bir nispet, bir derece meselesi. Asıl liberaller, evet, klasik liberaller. Amerikan liberalleri (Rawls, Dworkin) klasik liberallere (Locke, Hume, Smith, Mises, Hayek) nispetle daha az, sosyalistlere (Marx, Lenin, Althusser vb.), faşistlere (Mussolini) ve Nazilere (Hitler) nispetle daha çok liberal. Liberteryen anarko-kapitalistler de Amerikan liberallerine göre daha çok liberal ama klasik liberallere göre daha az liberal. Başka bir deyişle hem Amerikan liberallerinin hem anarko-kapitalistlerin liberallik derecesi klasik liberalizme mesafelerine bağlı.

Türkiye’deki liberal yelpazeye bu perspektiften bakarsak, şunları görürüz. Otantik liberal geleneğe bağlı ve hem liberal fikriyatı temsile hem liberal adını almaya en fazla hak sahibi olanlar, çoğu akademik dünyada yer alan, bir kısmı kamuda tanınan ama çoğu (en azından henüz) tanınmayan akademisyenler. Bunların da ekserisi LDT bünyesinde. Türkiye’de liberal düşünce hakkında genel olarak veya konu bazında üretilen bilimsel ve fikrî çalışmaların, abartısız, %95’i bu câmianın eseri.¹⁷ Bu bilinmiyorsa, birkaç sebebi var. İlki akademisyenlerin, istis-

16 Her zaman her yazarın bu tür insaflı tutumlar almadığını belirtmek isterim. Yukarıda Mises ve Hayek’in 20. Yüzyıl’ın başında liberalizm kavramının çok başarılı bir taktikle İngilizce konuşulan dünyada “çaldığını” söylediğine işaret etmiştim. Yakın zamanlarda çok sert bir eleştiri bir Amerikalı yazardan geldi. *Los Angeles Times* köşe yazarı Jonah Goldberg, 14 numaralı dipnotta künyesi verilen *Liberal Faşizm* adlı kitabında, Amerikan liberalizminin faşizmle ortaklıklarını masaya yatırdı. Bu ilginç kitapla ilgili bir değerlendirme için bkz. Atilla Yayla, “Liberal Faşizm mi dediniz?”, *Zaman*, 26 Şubat 2010.

17 Adâletsizlik yapmamak için bir iki noktayı vurgulamak isterim. Bazı klasik liberal temel metinler, liberal bir gayretle olmasa bile, Türkiye’ye LDT dışı kişi ve çevreler tarafından kazandırılmış ve kazandırılmaktadır. Liberal geleneği en erken kavrayanlar ve yazıya yansıtanlar arasında Ruhdan Yumer’in özel bir yeri var. Onun akademik çalışmayı bırakmış ve Türkiye dışında yaşamayı seçmiş olması büyük bir kayıp. Konular hakkında kaleme aldığı iki makale hem yetkin hem de alanında öncü. Son yıllarda dikkat çekici ve şu veya bu ölçüde yararlı bazı yazılar da belirlemeye başladı. Bunlardan biri Fatmagül Berktaş’a ait: “Liberalizm”, Der. H. Birsan Örs, 19. *Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, (4. Baskı)), ss. 47-114. Berktaş’ın çalışması nispeten dürüst ve dengeli. Ancak, çabasından daha iyi bir sonucun çıkmasını engelleyen bazı eksiklikleri var. En önemlisi, birincil kaynak kullanımının az olması. Bir diğeri çok önemli bazı konuların geçiştirilmesi. Üçüncüsü entelektüel gelenek olarak liberalizm ile siyasî hareket olarak liberalizmin yer yer fazla iç içe geçilmesi. Berktaş’ın Türkiye’deki LDT çevresi tarafından ortaya çıkarılmış zengin külliyatı bilerek veya bilmeyerek ihmal edilmesi ise şaşırıcı ve üzücü. Bu sâdece haksızlık teşkil eden bir tavır olmakla kalmamış, makalenin daha sağlam ve kavrayışlı olması şansının kaçırılmasına sebep olmuş.

nalar hâricinde, hiçbir zaman gazeteciler kadar meşhur olma şanslarının bulunmaması. İkincisi, medya dünyasının konu hakkında bilgisizliği. Üçüncüsü, akademi dünyasının yeni fikirlere kapalı olması ve önyargılılığı. Ancak, bu sebepler gerçeği değiştirmeye yetmez. Sâdece Türkiye'nin değil dünyanın da kuralı, uzun vâdede, günlük yazıların değil kalıcı akademik çalışmaların iz bırakmasıdır. Bu yüzden Türkiye'de liberalizme en büyük katkıyı yapan ve liberal fikir akımının rotasını çizen entelektüel gücün LDT olduğu bir gerçektir.

İlginç bir durum medya dünyasında liberal denilen bazı kimselerin tavrı. Medya, daha önce bahsettiğim gibi, neredeyse Kemalist ve İslâmcı olmayan herkese (hatta kimi İslâmcılara ve sosyalistlere) liberal diyor. Bu kimselerin bazıları, liberal olmadığını ilân etmiş ve kendince liberalizm eleştirileri yapıyor. Bazılarıysa sessiz kalıyor; ne "liberalim" diyor ne de "liberal değilim"! Bu yüzden bir kafa karışıklığı doğuyor. Şüphesiz, hiç kimse liberal olmak zorunda değil ama liberal olanların da bunu saklaması için bir sebep yok. Liberal olmak bir suç veya ayıplanacak bir şey olmasa gerek. Gelecek yıllarda bu kimselerin takınacağı tavır liberalizmin ülkemizdeki mâcerasını etkileyecek faktörler arasında yer alıyor.

Akademik dünyada Amerikan liberalizmi bazı kimseler tarafından temsil ediliyor. Bu kesim klasik liberaller kadar aktif ve verimli olmamakla beraber, soldan gelen demokratların da sosyalizm nostalgisini bırakıp onlara katılmasıyla güç kazanabilir. Bu durumda klasik liberallerle Amerikan liberalleri arasında bir tartışma başlar. Tartışmak her zaman faydalı, ama bu noktada dikkate alınması gereken bir husus var. Ülkemizin siyasî terminolojisinde sosyal demokrasi denilen, tutmuş, yerleşmiş bir kavram mevcut. Ancak, sosyal demokratların bir fikrî iddiası ve muktedir entelektüel öncüleri yok. Belki de Amerikan liberalizmini savunanlar, görüşlerini gözden geçirip, liberalizm kavramını otantik liberallere bırakmalı ve sosyal demokrasi kavramına sâhip çıkmalı. Bunun sâdece sosyal demokrat fikriyatın gelişmesine katkı sağlamakla kalmayacağı, aynı zamanda, ideolojik yelpazenin normleştirilmesine de yardımcı olacağı aşikâr.

Klasik liberallerin de, iki noktaya özellikle dikkat etmesi lâzım. Bunların ilki siyasetle ikincisi akademik dünyayla ilişkili. Klasik liberaller şimdiye kadar genelde aktif siyasete mesafeli durdu ve parti taraftarı olmadı, partililik yapmadı. Partilere bütün olarak karşı çıkmak veya destek olmak yerine mesele bazlı tavır aldı ve özgürleştirici ve demokratikleştirici her fikri, teklifi ve icraatı destekledi. Bugünkü itibarlarının ana sebeplerinden biri bu. Bu tavır sürmeli. Klasik liberaller siyaseti organizasyon düzeyinde değil fikir düzeyinde etkilemeye çalışmalı. Alıcı ve açık olan hiçbir siyasî çizgiyi erişme ve etkileme menzili dışında tutmamalı. Her ana partinin ve her ana çizginin yerine göre, az veya çok, liberalleşmeye katkıda bulunabileceğini unutmamalı.

Klasik liberaller, ikinci olarak, akademik çalışmalarını yoğunlaştırmalı ve alanlarını, ilgilerini genişletmeli. Şimdiye kadar çok şey yapıldı, ama yapılanlar

daha yapılması gerekenler yanında pek az. Bugün klasik liberaller iktisat, siyaset bilimi ve teorisi, anayasa hukuku gibi alanlarda ciddî bir varlık gösteriyorlar. Fakat, ne yazık ki, sosyoloji, edebiyat kritiği, tarih, sanat gibi alanlarda âdeta yoklar.¹⁸ Bu alanlarda çalışan klasik liberaller olmalı. Bunlar özgürlük, adâlet, kural izleyicilik, bireysellik, kendiliğinden doğan beşerî kurumlar, devletin rasyonallitesi, hukukun toplumsal kaynakları, ütopyacılık eleştirisi gibi klasik liberal temaları derinlemesine incelemeli ve yeni bilgiler derleyip ufuk açıcı analizler geliştirmeli.

Hep söylenegeldiği gibi, en zor olan, başlamaktır. Liberaller ve liberalizm Türkiye’de LDT aracılığıyla hiç de yabana atılamayacak, hatta bazı bakımlardan eşsiz sayılabilecek, güçlü ve yüksek potansiyelli bir entelektüel başlangıç yaptı. Buna paralel olarak toplumsal yapıda da büyük bir dönüşüm gerçekleşti. Dolayısıyla, geride kalan iki on yılda entelektüel alanda yapılanlara ve sosyal ve ekonomik yapıda meydana gelen gelişme ve değişmelere bakarak Türkiye’de liberalizmin istikbâli ve Türkiye’nin liberal geleceği hakkında 1990’ların başında olduğumuzdan çok daha iyimser olabiliriz. Önümüzdeki yıllar bazı liberal bilim ve fikir insanlarının yıldızlaştığına ve artan liberal entelektüel birikimin, diğer şartların da uygun olması hâlinde, Türkiye’yi her bakımdan daha liberal bir çizgiye, daha istikrarlı bir demokrasiye doğru ittiğine şahit olacaktır.

18 Bu gerçek demoralize olmak için değil daha enerjik ve çalışkan olmak için bir sebep teşkil etmeli. Ne yazık ki klasik liberaller sayılan alanlarda diğer ülkelerde de fazla varlık gösterememiş. Meselâ, ABD’de sosyologlar arasında liberallerin esameleri okunmuyor. Daniel B. Klein ve Charlotte Stern’in bir araştırmasına göre (“Sociology and Classical Liberalism”, *The Independent Review*, C. XI, S. 1, Yaz 2006, ss. 37-52) Amerikan Sosyologlar Birliği (ASA)’nde ılımlıdan radikale solun her rengi var ama klasik liberaller neredeyse yok.